

CARTIER Rotonda

Andrei ȚURCANU (1 septembrie 1948, Cigârleni, Ialoveni), critic literar și poet. A absolvit Școala Medie din Hâncești (1966) și Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1971). Doctor în științe filologice. Între 1975 și 1990 este cercetător științific la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Republicii Moldova. Ales, în 1990, deputat în primul Parlament democrat, în 1992 va fi numit consilier prezidențial, apoi din nou consilier și purtător de cuvânt al președintelui Republicii Moldova (1997–1999). Profesor, din 2002, la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Din 2010 este șef al Sectorului de literatură română contemporană al Institutului de Filologie Română „B.P. Hasdeu” al AȘM. Alături de cărți de critică literară – *Martor ocular* (1983); *Regăsirea numelui* (în limba rusă, 1990); *Bunul-simț* (1996); *Arheul Marginii și alte figuri* (2013); *Cartea din mâna lui Hamlet. Andrei Țurcanu de vorbă cu Nina Corcinschi* (în colab.) (2017) –, a tipărit și culegerile de versuri *Cămașa lui Nessos* (1988, ed. a II-a – 1996); *Elegii pentru mintea cea de pe urmă* (2000); *Destin întors* (2005); *Iisus prin miriști* (2006); *Estuar* (2008); *Plânsul Centaurului* (2008); *Interior în roșu aprins* (2012); *Verde regal* (2014, ed. a II-a – 2015); *Zăpezi în august* (2015); *Rost* (2018); precum și eseul *Sabatul sau Noaptea vrăjitoarelor politicii moldovenești* (2000). I s-au decernat Premiul Centrului Independent de Jurnalism (1999), Premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (2000), Premiul „Grigore Vieru” al Uniunii Scriitorilor (2012), Premiul Național pentru Literatură (2016), Premiul Opera omnia al revistei *Convorbiri literare* (2018).

Andrei Țurcanu

Critice

Arheul Marginii și alte narațiuni

25 CARTIER

Din 1995, în toate librăriile bune

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr.24, sectorul 2, București.
Tel./fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
cartier.md

*Cărțile CARTIER pot fi procurate online pe shop.cartier.md
și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Noble și www.cartier.md*

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.
E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00.
E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România
Tel./fax: (021) 210.80.51
E-mail: romania@cartier.md
www.cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură. Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Rotonda* este coordonată de Em. Galaicu-Păun

Editor: Gheorghe Erizanu
Lector: Valentin Guțu
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Ruxanda Sava
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Bons Offices

Andrei Țurcanu

CRITICE. ARHEUL MARGINII ȘI ALTE NARAȚIUNI

Ediția I, ianuarie 2020

© 2020, Editura Cartier pentru prezenta ediție.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Volum recomandat de Consiliul științific al Institutului de Filologie Română „B.P. Hasdeu”
al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, Proces-verbal nr. 8 din 24 septembrie 2019

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Țurcanu, Andrei.

Critice: Arheul Marginii și alte narațiuni / Andrei Țurcanu; cop.: Vitalie Coroban – Chișinău: Cartier, 2020
(Bons Offices) – 404 p. – (Rotonda / col. coord. de Em. Galaicu-Păun, ISBN 978-9975-79-907-2).

Referințe bibliogr. în subsol. – Ind. de nume: p. 395-399 – 500 ex.

ISBN 978-9975-86-403-9.

821.135.1(478).09+821.135.1.09

T 94

Argument

Când atât de puțin se citește, m-am întrebat uneori, de ce mai scriu? Cu atât mai mult, critică literară, un gen de lectură cu totul marginal în preferințele cititorului de azi. Recunosc, e o întrebare oarecum gratuită, dacă raportăm lipsa de rezonanță a „opintirilor Universului”, ca să parafrazez o spusă a lui Mihai Eminescu, în spațiul, în general, autist al Basarabiei. Cu siguranță, critica literară nu a fost pentru mine niciodată o profesie în sensul unei meserii, cu lecturi sistematice și analize metodice la zi ale aparițiilor editoriale curente. Sub acest raport nu am fost niciodată și nu sunt un critic literar. Până la 1989 n-am putut să fiu comentatorul stabil al unor lecturi regulate, exhaustive. Nimeni nu ar fi publicat, în locul așteptatelor și îngăduitelor unui tânăr cronică cu infuzii de trandafir, pamfletele acide pe care aș fi vrut să le scriu (pornire mărturisită și de Vasile Coroban) pe marginea opurilor insipide ticluite în marea lor majoritate în serie, cu un gust irezistibil al plictisului.

Mai încoace, niște preocupări de anvergură națională m-au îndepărtat de literatură către zăriștile de foc ale unui „vis de taină”. În comparație cu strălucirile acestora, peisajul literar, cu forfota pasiunilor puerile și a orgoliilor mărunte, îmi apărea banal și insignifiant. Și chiar era de o mediocritate insipidă, fără vreo putință să provoace o idee mai înaltă și să stimuleze emulația, fie și în formula reacției virulente, resentimentare a pamfletului. Pamfletul, se știe, își are rațiunea de a exista doar prin situarea în paralel și raportarea imaginară a obiectului cu un ideal absolut. Altfel e doar un

exercițiu histrionic fără consistență. Un june aspirant pe atunci la gloria literară scria despre „talentatul Andrei Țurcanu” că „valurile vieții (sau poate ale politicii?) l-au moleșit prematur”¹, luând drept oboseală profunda mea incompatibilitate interioară cu meschina agitație literară și lipsa oricărui interes față de ea.

Când am revenit la uneltele scrisului, vârsta nu-mi mai permitea iresponsabila risipă de timp din tinerețe și nici răbdarea de atunci de a citi tot delaolaltă nu o mai aveam. Doar deliciul lecturilor bune a rămas același, senzual, paroxistic, implicându-mă într-o experiență totală, insolită de fiecare dată. Întâlnirea cu o carte bună a însemnat pentru mine în continuare, ca întotdeauna, o revărsare a simțurilor, a emoțiilor și a gândului într-o jubilație unică, pură, inconfundabilă. O ardență care cuprinde și învârtește în verticala inseparabilă a trupului și a spiritului totul: moliciunile sau duritățile sonice ale cuvintelor, curgerile ritmului printre hățiturile de lumini și umbre ale frazelor, deschiderile de sensuri în zborul imaginației peste abisuri existențiale, înfiorările unor sușuri după care imperceptibilă se lasă presimțită transcendența.

E un fel de lectură, mărturisesc, greu de prins și de structurat într-un discurs critic, în care senzația, emoția și gândul să reverbereze cu sunetul lor inedit, irepetabil, și care cere multă concentrare, răbdare și timp. O risipă colosală de energie, nejustificată și inutilă chiar, dacă o raportăm la lipsa de rezonanță a criticii! De aceea, între „plăcerea textului” și comentariul critic adesea s-au interpus rețineri, temeri, ezitări, amânări, trecute mai apoi în datorii, multe, recunosc cu tristețe, neachitate până în prezent.

Nevoia unui sens, a unei mize majore sau poate că anii, experiența au adăugat acestui mod beatitudinal de percepție a literaturii, la revenirea de mai încoace în spațiul criticii literare, și o viziune integratoare cu implicații de filozofie a istoriei, sociologie și antropologie. Dincolo de delicia imaginărilor am încercat să

1 <http://www.tiuk.reea.net/19/n.html>

întrevăd verticala ființei naționale, „gâlceava” ei cu istoria ultimilor 200 de ani ai românității dintre Prut și Nistru, fizica bulversărilor și fracturărilor și metafizica rezistenței și continuității ei în timp. Am numit acest sâmbure de dăinuire „Arheul Marginii”. Un gând (încă neîmplinit) era să împletesc în jurul nucleului conceptual respectiv firul unei „Istории literare a Basarabiei”. O istorie în care să realizez analiza rece, pe secțiuni transversale, a imaginarului unei geografii literare distincte, cu acumulările și devenirile ei treptate, până la proliferarea unui Destin colectiv specific marginii de est a românității. Într-un interviu realizat de Flori Bălănescu pentru revista ieșeană „Timpul”, Gheorghe Grigurcu remarcă: „S-ar zice că văzduhul Basarabiei e încărcat de dramatism. E un topos apăsător de injustițiile istoriei care primesc replica unor fii ai săi, astfel modelați moralmente încât să aibă o fibră combativă”². Între temele, obsesiile, dilemele, personajele, conflictele, dar și figurile tutelare ale literaturii basarabene, „fibră combativă” se definește drept axă a vegherii dintre ființa și neființa neamului. Este trezia lucrătoare a unui etos în inima căruia și-au așezat corturile demonii neastâmpărați ai istoriei noastre de după 1812. În acest sens, fără a diminua consecințele unor experimente strict literare, cu efectul lor estetic dinamizant, arheul național și, ca specificitate de *spiritus loci* al Basarabiei, *Arheul Marginii* rămân criteriul axiologic, ontologic de raportare multiplă și conexiune a noastră cu lumea și cu timpul, proba de rezistență a artisticului. Contează enorm, așa cum remarcă un critic al „plăcerilor organice”, Ion Negoïtescu, în prefața la „Istoria literaturii române”, „ce ne spune literatura română asupra ființei noastre axiologice, adică ce suntem noi românii și cum ne prezentăm în confruntarea istoriei”³.

Cu alte cuvinte, câtă trezie, atâta literatură!

Valabilă este și aserțiunea inversă: câtă literatură, atâta trezie, rolul modelator al operelor literare fiind nici pe departe de negli-

2 Bălănescu, Flori. *Interviu cu Gheorghe Grigurcu // Timpul*, 2013, aprilie, nr. 169. P. 12.

3 Negoïtescu, Ion, *Istoria literaturii române*. București. Editura *Minerva*, 1991. P. 9.

jat, după cum a dovedit-o Mișcarea de deșteptare națională de la 1989, dar și handicapurile de conștiință și sensibilitate inoculate generațiilor de basarabeni de un model literar unic, care au ieșit în prim-plan imediat ce entuziasmul general al regăsirilor de sine s-a consumat. În ultimă instanță, acest gând pare să fie o ultimă îndreptățire interioară pentru rămânerea în spațiul criticii și, oarecum, o justificare pentru o bună parte din textele acestui volum.

I. Secțiuni transversale

„Seria de aur” a singuraticilor basarabeni

Încercând în „O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia” să schițeze o tipologie a scriitorului din partea stângă a Prutului, Mihai Cimpoi susține: „De fapt, regimul sufletesc al literatorului basarabean este unul paradoxal, îmbinând tipul **naiv**, corespunzător unui **homo naturalis** (sau **homo folcloricus** în plan artistic), cu tipul paroxistic al exilatului care se află mereu într-o situație limită...”⁴ În continuare criticul constată și existența unui al treilea tip, căruia îi spune „**homo naturaliter christianus**”. Voi lăsa la o parte pe acest de la urmă *homo naturaliter christianus*. El necesită o altfel de încadrare și o abordare aparte. Mai departe voi stăruia asupra primelor două tipologii: condeierul naiv-folcloric și tipologia scriitorului „paroxistic”, a „exilatului care se află mereu într-o situație limită”. Voi menționa că „naivitatea” și „folclorismul” adesea nu sunt decât semne ale unei intuiții artistice rudimentare, aceste caracteristici probând foarte rar un gust estetic rafinat și o sincronizare cu o conștiință literară superioară de performanță. Excepțiile fericite (Grigore Vieru în poezie sau Ion Druță și Vasile Vasilache în proză, ca să folosim doar aceste exemple din literatura basarabeană postbelică) au demonstrat un remarcabil talent nativ

4 Cimpoi, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. București. Editura Fundației Culturale Române. P. 12.

și o intuiție extraordinară a esteticului, care i-a ajutat să învingă inerțiile unui localism etnografic vetust și să devanseze condiția banală a clișeului. În general însă, tipul naiv de scriitor sau de **homo naturalis** din literatura română basarabeană atestă mai degrabă, dincolo de puținătatea vocației, o insuficiență de caracter și o lipsă de orizont estetic. Vegetarea comodă în ceremoniale literare călduțe și solemne nu este altceva pentru acești cântăreți ai satelor/caselor/drumurilor pierdute printre dealurile și văile molcome ale Basarabiei decât lene intelectuală, conformism de creație, nărvire a unor „ferice” delicii sociale conjuncturiste, dintre care o notorietate de VIP local și adulația unui public cu un gust artistic rudimentar folcloric. De aici și plierea pe o tradiție rurală comună și convențională, uzanța tonurilor de umilință și a vaierelor în surdină, prin care se mimează, la modul retoric-minor, un statut de noblețe și martiraj național garnisit în emfaza facilă a patriotismului de circumstanță.

Celălalt, „tipul paroxistic al exilatului care se află mereu într-o situație limită” – mai rar, accidental chiar în spațiul românesc din stânga Prutului –, e unul de excepție, mai puțin gustat și deloc înțeles. Este o *rara avis* de care Basarabia parcă nici nu are nevoie și la care, în definitiv, ar putea ușor și fără regrete să renunțe. Exemplul cel mai concludent este Vladimir Beșleagă. Mai exact, romanul său „Viața și moartea nefericitului Filimon”, cu un personaj „paroxistic”, reprezentând tipul perfect de „exilat” în interiorul propriului neam. În ciuda unor încercări temerare ale unor cercetători (Ion Simuț, Alexandru Burlacu și, mai încoace, Ana Ghilaș, Aliona Grati și Nadejda Ivanov) de a valorifica și a impune în conștiința publică această narațiune cu personaje trăind la maxima intensitate a interogațiilor existențiale, ea rămâne încă un corp singular, străin și impenetrabil atât pentru experiența literară propriu-zisă, cât și pentru cercetarea critică a peisajului artistic din Basarabia.

Aceasta nu înseamnă însă că paradigma „paroxistică” nu are rădăcini basarabene și că la baza condiției de scriitor „exilat” nu se află o dominantă a locului. O tradiție de un veac și ceva demonstrează că Ba-

sarabia a dat literaturii și culturii române o serie de personalități, care, refugiate peste Prut, au răzbunat „exilul interior” de acasă printr-o exuberanță creatoare paroxistică, de o urieșenie ieșită din comun. „O masă de creațiune”⁵, ca să folosesc formula lui Constantin Stere dintr-un comentariu pe marginea creației lui Tolstoi, vine să suplinaască închiderile rămase în urmă, marcate de prezența covârșitoare a Leviatanului imperial rusesc, și să răspundă provocărilor unui refugiu cu neconținute ambiguități și surprize dramatice de tot felul.

Nu prea mulți ca număr, dar venind cu grandoarea și cu specificul unei opere și al unei activități socioculturale care evocă limpede gigantismul geologic în manifestările sale de stihie dezlănțuită, ei formează un grup distinct, inconfundabil. Bogdan-Petriceicu Hasdeu, Constantin Stere, Paul Goma, lângă care ar trebui să-i așezăm pe Alecu Russo, un precursor care, cu poemul „Cântarea României”, dă startul acestei serii paradigmatică de creatori. Un loc care onorează întreg spațiul românesc îl ocupă și Antonie Plămădeală, basarabeanul care a lăsat în urma sa o bibliotecă întregă de studii istorico-literare și cercetări ecleziastice, iar, în calitate de mare ierarh al Bisericii Ortodoxe Române, o uriașă operă cultural-administrativă, prin ridicarea sau restaurarea unor biserici, mănăstiri și clădiri istorice⁶. Contribuția decisivă a acestor personalități la cultura și literatura română demonstrează două lucruri fundamentale: *caracter și deschidere spre universalitate*.

Nu mi se pare deloc întâmplător faptul că un scriitor originar din Basarabia, Alecu Russo, este, înaintea lui Mihai Eminescu din „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie”, primul autor care dedică României un poem patetic, plin de „blesteme de profet fanatic

5 Stere, C., *Scrieri*. București. Editura Minerva, 1979. P. 97.

6 Într-o emisiune radio din 2005, Zoe Dumitrescu-Buşulenga remarcă: „Acum citesc opera lui Antonie Plămădeală, care a făcut mai mult decât alții. El a refăcut Sâmbăta, a refăcut admirabil Palatul Episcopal din Buzău, iar în Sibiu a refăcut mai tot... Unde se ducea, el refăcea sau reconstruia. A umblat în arhive – biblioteca lui era de 20 000 de volume –, a scos la iveală scriitori vechi pe care noi nici nu-i mai luăm în seamă” (Dumitrescu-Buşulenga Zoe – Maica Benedicta, *Să nu pierdem verticala* Putna. Editura Nicodim Caligrafal, 2017. P. 46-47).

împotriva ticăloșilor timpului de față și cu perspective limpezi deschise asupra viitorului” (Nicolae Iorga). Mesianismul coroborat cu un spirit „adânc bărbătesc” în cugetări, activități și proiecte de creație, înclinații specifice „acelei Basarabii generatoare de gânduri majore”⁷, proprii acestor basarabeni „în refugiu”, constituie riposta critică și expresia fondatoare definitorie a *marginii de est* a românismului în paradigma creativității naționale. În spațiul libertății din patria regăsită, este un fel al lor de a riposta la strangulările și închiderile de-acasă, o defulare a sentimentului românesc interzis, suprimat *acolo* de puterea inexorabilă a unui imperiu. Dar nu mai puțin important e și altceva. Prin aceste excepții marginea, confuză și nesigură, încurcată în ambiguități volatile impuse, își revarsă din adâncuri *magmele* vitriolate sau viziunare ale deziluziei și nemulțumirii, răspunde polemic, cu sarcasm ori cu o vehemență profetică a limbajului, la indolența, corupția și lipsa de ideal în care se bălăcește centrul *căldicel*. E revolta românului de la margine care, în visările sale, a închipuit – ca Vanea Răutu, personajul lui Stere – o „Patrie ideală”, un vis măreț croit la scara uriașă oferită de mentalul spațial al imperiului de care a fugit, pe care îl urăște, dar cu dimensiunile căruia în interiorul său se identifică și le măsoară pe toate din jurul său. Un imperiu-colos care, prin proporțiile gigantești și deschiderile nemărginirilor sale, l-a marcat psihologic, etic și spiritual și i-a modificat sistemul de evaluare, impunându-i în relațiile cu semenii din jur, cu creația și cu națiunea sa un registru al criteriilor absolute. Un anumit sentiment al absolutului în toate, o pornire care nu se vrea nici îngrădită și nici stăvilită, care ușor poate fi asemuită cu volnicia sau cu fanatismul, sunt hotărâtoare pentru acești autori basarabeni „în refugiu”, chiar dacă nu întotdeauna putem bănui influența mentalului dimensiunilor imperiale.

Ceva neobișnuit se întâmplă cu această „margine” din est a românismului.

7 Băncilă, Vasile. *Portrete și semnificații*: Colecția „Capricorn”, 1987. P. 146.

Acasă, pitiță, ca melcul, în cochilia unui fatum al plângerii în surdină, cuminte și capabilă de toate mlădierile și plierile după cele mai imperceptibile vânturi ale sorții, la atingerea cu *centrul*, parcă trezită dintr-o letargie seculară, ea se dezlănțuie cu o violență anarhică, debordantă, incoruptibilă. E o putere uriașă, tulbure, excentrică, neobișnuită, care – de la Hasdeu încoace – uimește mai întâi, provoacă un entuziasm și o admirație generală. Mai apoi, după ce elementul de surpriză se epuizează, intervine *jocul „nepotrivirii” aceluiași cu sine*, iritarea, vrajba, ura. Se împlinește, cu alte cuvinte, datul „Mioriței”. Numai într-un târziu vine înțelegerea și aprecierea meritată, dar și acestea, de obicei, se modelează mereu după capriciile aleatorii ale istoriei.

Referindu-se la genealogia familiei Hâjdeienilor, George Călinescu remarcă în „Istoria” sa că aceasta „*sugeră ceva din haosul scitic*”⁸. E o formulă în care se încadrează perfect și Stere, dar și Goma. La Antonie Pământădeală rădăcinile genealogice se întind în Transnistria, stabilindu-se mai apoi într-un amestec de nume din tot centrul Basarabiei. Remarcabil este însă altceva. În România, acest „haos” de margine devine, printr-o inexplicabilă și sublimă alchimie a spiritului, vârful de lance al unui românism combativ, revigorator, un românism nativ fără obișnuitul fard demagogic politicianist. La mijloc este mai mult decât un sentiment oarecare. E un mod de existență fundamental, un fel de a trece totul prin temperatura înaltă a unei trăiri care nu lasă nimic în afară. E ceva structural cu totul diferit de patriotismul de conjunctură, fals și meschin, al „bugetofagilor”, vorba lui Eminescu, din această Patrie regăsită. Ceva ce se opune radical autosuficienței nepăsătoare a acestui centru moleșit și diluat, care își drapează interesele egoiste și indiferența față de „țara reală” cu o retorică goală, sfărăitoare sau, dacă e să ne referim la Paul Goma, cu o servilă conlucrare cu ocupantul și, mai încoace, cu invocarea sibilinică a unor pretinse

8 Călinescu, G. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revizuită și adăugită. București: Editura Minerva, 1985. P. 370.

interese geopolitice de gen mai înalt. E firesc, aşadar, ca această forţă de la margine cu sigiliul geologicului răzvrătit în ea, rebelă şi excesivă, să stârnească nedumeriri, dezaprobări, ostilităţi acerbe. Soluţia cea mai la îndemână pentru „rezolvarea” profundelor incongruenţe de criterii şi de optică este, pentru „rrromânu-verde” asupra căruia îşi varsă mereu năduful Goma, nerecunoaşterea în aceşti tulburători de „linişte” a identicului nativ, neviciat, insinua-rea ingerinţei (primejdioase) a unei alterităţi de fond, a intrusului „străin”. De aici şi persistenţa nătângă a imaginilor deformate prin rea-credinţă: husarul turbulent, impudic şi nebunul din castelul de la Câmpina Hasdeu, autorul unui „roman rusesc”, „trădătorul” Stere, mitropolitul cu „ambii” de general de securitate Plămădeală, „lipsitul de talent”, „evreul” Goma.

Gelatina românească a centrului nu se identifică şi nu se regăseşte în magma cauterizatoare, în viziunile giganteste şi în proiectele uriaşe de creativitate ale românismului de la margine, le respinge, le bagatelizează ori le clasează la sindroame de paranoia. În acest sens, destinul lui Eminescu, poetul băgat în cămaşa de forţă, nu este altul decât cel al basarabenilor. Fascinaţia aproape mistică faţă de erudiţia lui Hasdeu din timpul vieţii n-a putut, de exemplu, să opună barierele necesare răspândirii unei opinii comune, descalificante, privind opera sa istorică. Sub presiunea unui scepticism domestic şi banal, alimentat îndeosebi de bizarele sale experimente oculte de la sfârşitul vieţii, genialele intuiţii hasdeiene au fost cu uşurinţă trecute la categoria ciudăţeniilor fanteziste. Astfel, târziu încoace, un cercetător al „Etimologicum”-ului, Aurelian Sacerdoţeanu, vorbea de „conspiraţia tăcerii asupra operei istorice a lui B.P. Hasdeu”. Mircea Zăciu găsea că şi opera sa literară a fost eclipsată de o recep-tare defectuoasă. Cauza? „Nordicitatea” hasdeiană nu a sincronizat cu „arta raţională şi senină” a regăţenilor. Referindu-se în „Istoria critică a literaturii române” la Constantin Stere, Nicolae Manolescu

9 Apud: Hasdeu, B.P. *Istoria critică a românilor*. Bucureşti: Editura Minerva, 1984. Studiu introductiv. P. XXVII.

scrie că „relativa uitare, venită după vâlva din timpul vieții, este de două ori nedreaptă”¹⁰. Criticul însă pierde din vedere ori se jenează să amintească faptul că „vâlva din timpul vieții” a fost relativă, cu intermitențe, și că „uitarea” de după 1944 nu este decât o punere brutală la index a numelui și a operei marelui basarabean de către sovietici. Un singur detaliu s-ar mai cere invocat pentru a înțelege până la capăt „amnezia” care s-a lăsat peste această figură luminoasă a literaturii române – campaniile furibunde permanente orchestrate de caracuda politicianistă a epocii, care au culminat cu cinicul și lapidarul „necrolog” al lui Stelian Popescu: „A murit trădătorul Stere”. Ura pe care i-au purtat-o mereu, timp de câteva decenii la rând, gazetele, partidele și politicienii din România, recunoștea Stere în cunoscutul său pamflet politic „Documentări și lămuriri politice. Preludii”, „e fobia față de un om a cărui rigiditate doctrinară, a cărui pornire necruțătoare de a duce toate tezele până la ultimele lor consecințe logice și a cărui pasiune neînfrănată în susținerea și propaganda convingerilor sale îl profilează pe orizontul vieții noastre publice într-un contrast atât de tăios cu elasticitatea intelectualului regățean – pe care îl poți pune pe patru coloane, aproape în toate afirmările lui „teoretice”, a intelectualului proteu...”¹¹.

„Singur împotriva tuturor”, sintagma prin care se autodefiniște autorul romanului „În preajma revoluției” și care îl prinde perfect și pe sihastrul de la Câmpina, Hasdeu, apare, printr-o firească continuitate de destin (destinul scriitorului basarabean în refugiu, al omului de caracter bântuit de daimonul Absolutului, al des-țaratului în propria Patrie), și la Paul Goma, cu specificarea unei atitudini tranșante având o țintă expresă – „*Singur împotriva lor*”. Reacția, în ciuda distanței de peste trei sferturi de secol, este una previzibilă, neschimbată. „*O culegere de scrisori din aceiași ani are ca titlu „Singur împotriva tuturor” (eroare involuntară? – A.Ț.). Goma este însă*

10 Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. Pitești: Editura Paralela 45, 2008. P. 782.

11 Stere, Constantin. *Singur împotriva tuturor*. Chișinău: Editura Cartier, 1997. P. 160-161.

un erou prea mic pentru un război atât de mare. „Jurnalul” e opera paranoică a unui autor bolnav de mania persecuției – scrie Nicolae Manolescu în „Istoria” sa, ținând în continuare să-și deșerte peste zvonistica lui Pleșiță și propria bilă: *„La precaritatea talentului s-a adăugat o lipsă flagrantă de onestitate intelectuală și morală”*¹². De loc întâmplător, credem, autorul oblicește un „duh paranoic” și la „răzvrătitul”, „excesivul” și „dezordonatul” Hasdeu, mai exact, în nuvela „Ioan Vodă cel Cumplit”. Deși față de Hasdeu, totuși, nu-și poate reține o tulbure admirație („Tot ce vine în atingere cu el capătă deodată un aspect straniu și vrăjitoresc, nebulos și neliniștit, ca și cum ar aparține unei ordini supraumane de lucruri. (...) Inegalul scriitor este în același timp și unul fără egal”¹³, insinuarea paranoiei nu credem că este întâmplătoare. Stigmatul „neburniei”, alături de alte calificative cu intenție minimalizatoare ori accentuat distructivă, s-a perpetuat prin vreme, fără încetare, la adresa acestei serii de basarabeni. Fie că au fost invocate ca o scuză, fie că s-au aplicat ca o acuză, întotdeauna ele au vizat tălăzuirile stihiale ale caracterului lor inflexibil, românismul lor profund și necorupt, regăsindu-se într-o nestăvilită voință de creație și adevăr. „Etimologicum”-ul lui Hasdeu, publicistica doctrinară, dar și romanul „În preajma revoluției” al lui Stere, seria de romane concentraționale ale lui Paul Goma, „Jurnalul”, cartea sa despre Basarabia, „Săptămâna roșie”, și, nu în ultimă instanță, numărul imens de biserici, mănăstiri și clădiri istorice reconstruite ori ridicate din nou de mitropolitul Antonie Plămădeală într-o vreme când în România locașurile sfinte se dărâmau într-o larmă veselă de aplaudaci au stârnit ranchiune morbide, uri aprinse și dușmăanii neînduplecate. Prin aceste inițiative uriașe și acte debordante de creativitate marginea românismului nu a făcut decât să dea mereu, repetat, o replică „exilului interior” de acasă, dar și să răzbune deziluziile refugiului într-o Românie, unde

12 Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. Pitești: Editura Paralela 45, 2008. P. 1439.

13 *Ibidem*. P. 327.

Patria ideală nu se regăsește, iar românismul e monedă calpă pentru speculanții politici sau, mai rău, cuvânt de ocară supus oprobiului. „Masa de creațiune” a acestor basarabeni în refugiu vine mereu – ca un nesațiu de afirmare națională – să restabilească osia în cumpănă a românismului, să așeze, prin forța Adevărului, Patria ideală în centrul acestei patrii geografice „turcite”, iar prin aceasta s-o redea spațiului cultural căruia ea aparține de facto – Europei. Curios, nici Hasdeu, nici Stere, nici Goma și nici mitropolitul Antonie nu au arătat vreodată că s-ar simți în ceea ce fac într-o inferioritate față de Europa. Marginea excesivă, anarhică, liberă, regăsită în rol de resuscitare a funcțiilor atrofiate ale Centrului, nu recunoaște și nu se recunoaște în complexe umilitoare de periferie culturală. „Suntem țara lui Cain, în care Abel n-a murit încă de tot.”¹⁴ Vorba lui Noica îi prinde perfect și pe singuraticii autori basarabeni în refugiu.

*

După 1989 mai mulți tineri din Basarabia „trec Prutul” mânați fie de o simplă curiozitate, fie, cei mai mulți, ducându-se în România la studii. Dintre aceștia din urmă, pe parcursul a numai unui deceniu și ceva de cum s-au deschis hotarele, în noua literatură română s-a afirmat un grupuleț zgomotos de basarabeni, unii situându-se chiar, sigur și pe merit, în rolul de „deschizători de drumuri”. Cazul romanului „Iepurii nu mor” de Ștefan Baștovoi este edificator în această privință, fiind și unicul, poate, în stare să țină piept exigențelor unei severe grile axiologice. Ceilalți, ca să mă refer doar la cei mai cunoscuți, după revenirea „fracturistului” Dumitru Crudu în „țară” și plecarea lui Baștovoi la mănăstire, sunt Vasile Ernu și frații Vakulovski, Mihail și Alexandru. Mai întâi, constatăm că, pentru acest „trio” de

14 Noica, Constantin. *Pagini despre sufletul românesc*. București: Editura Humanitas, 1991. P. 40.

basarabeni, România, ca și Basarabia copilăriei lor nu mai sunt decât un m-a-a-a-a-re, ca să folosesc titlul unui roman ce a făcut anumite valuri în critica românească, *pizdeț*. O „nică” scârboasă și dezgustătoare, demnă de toată greața de care e capabil un plâpând burduhan adolescentin plin cu bere, rachiu, vin și alte băuturi, ingurgitate fără alegere și cu o tipică indiferență postmodernistă.

Acești autori, firește, nu mai sunt în refugiu, iar trecerea frontierei de la Prut nu le mai suscită niciun fel de frisoane. Nici la Chișinău, nici la București ori în vreun alt colț din România sau RM, ei nu au sentimentul de Țară. Acesta e înlocuit de un complex de senzații tulburi și reprezentări obscure, care, toate la un loc, formează o învolburare cu chip de *țzară*. Nomazi ai postmodernității în căutarea unei afirmări rapide, ei sunt ghidați de oportunități, nu de sentimente sau visuri. Tot ce ar putea să trezească interesul, să stârnească o vâlvă oarecare, un zgomot publicitar cât de neînsemnat în jurul lor este luat în calcul și folosit cu un pragmatism cinic. Complexele de „patriotism” nu au ce căuta în această goană a eficienței și a succesului. Rusismele blamate *acasă*, cuvintele ortografiate *aici* cu „k” pentru a devoala o nocivă influență a „fratelui” slav de la răsărit, trimiterile constante la cunoscuta sintagmă „URSS – imperiu al răului”, *dincolo*, sub penița (tastatura) acestor tineri basarabeni ahtiați de o celebritate imediată, au cu totul alt sens și o cu totul altă conotație și întrebuintare. Nu aspectul dramatic al lucrurilor, nu partea lor de mutilare forțată și denaturare a esențelor matriciale naționale mai interesează. Ei mizează, sfidător, ca niște adevărați manageri ai profitului (să fie întâmplător că Ernu lasă vag să se înțeleagă că este un evreu de la Odesa și nu moldovean dintr-un sat prăpădit din sudul Moldovei?), nu pe capacitatea acestora de a evoca tragismul unei istorii ingrate, ci pe puterea de a se constitui în branduri vandabile, pe exotismul lor epatant în stare să impresioneze și să atragă un public naiv și neștiutor. De aici și alternanța de „*Pizdeț*” cu „*Letopizdeț*”. Dar și narațiunile cu excentrice combinații familiale (un tată pederast și o mamă curvă, bunici libidinoși etc.), la care se alătură și arheologia „sentimentală” a unei țări, „URSS” – vai, dispărută pentru totdeauna! –, în care scriitorul (Vasile Ernu) s-a născut și în care lasă impresia că s-ar fi simțit ca în lichidul amniotic

al unui uriaș uter matern. În relațiile cu baștina ori cu Țara nu se mai interpun sentimente, idei, responsabilități, ci doar o continuă campanie de autopromovare, *promotion* – în limbajul globalist-macaronic adecvat unui asemenea tip de raportări.

P.S. Aceste meditații trecute de Mircea V. Ciobanu la genul „poemului” (ca un suprem elogiu, poemul fiind în tradiția „anticilor” din toate timpurile un corolar al literaturii? ori ca o subțire trimitere la o presupusă lipsă de consistență a texturii sale ideatice?) au avut cu totul alt obiectiv decât unul polemic. Fiind și eu un „singuratic”, precum mă etichetează Mircea V. Ciobanu într-o tabletă din „Jurnal de Chișinău”, *Polemici necesare*, nu suport organic încârdășirile de generație și de gașcă și nici antitezele exclusiviste de oricare altă apartenență. Orice partizanat îmi repugnă profund. El înlocuiește sacra ardoare pentru Adevăr (unicul sentiment care justifică nu numai creația, dar și trecerea noastră prin lume) cu agresivitatea plebee și spiritul de gloată totalitar-reducționist. Nu sunt deci nici cu „anticii”, nici cu „modernii”. Ca să fiu mai clar, pe Vasile Ernu, de exemplu, singurul care a venit în polemica iscată pe blogul lui Gheorghe Erizanu cu o intervenție susținută în stilul urban acceptabil, nu-l așez printre „moderni” și pe mine nu mă văd printre „antici”. Nici „seria de aur” a scriitorilor basarabeni, la care mă refer și pe care puteam să nu o pun între ghilimele, *categoric* nu mi-a fost „servită” de „O istorie a literaturii române din Basarabia” de Mihai Cimpoi (pe care criticul „Polemicii necesare” încearcă s-o bagatelizeze prin punerea ei în egalitate cu „Lepturariul” lui Aron Pumnul) și nu se încadrează într-o antiteză ireductibilă cu literatura română din Basarabia de după 1990. Obiectivul „poemului” meu a fost cu totul altul decât să imit „structural (și ideologic”, zice Mircea V. Ciobanu) gestul auroral eminescian din „Epigonii”. Intenția mea nu a fost să contrapun un trecut „mirific” unui prezent „nemernic” ori să glorific „seriile de aur” ale literaturii basarabene și să „desființez” șirurile ei de „simțiri reci, harfe zdrobite”. M-a preocupat altceva, cu mult mai puțin decât o succesiune (antitetică) de generații literare, și cu mult mai mult decât simpla desfășurare a unui proces strict literar. Am vrut să surprind dubla raportare a „scriitorului basarabean în

refugiu”, față de „patria ideală” și față de „țara reală”, importantă în această investigație rămânând prezența sau absența sentimentului („de margine”) al românismului și atitudinea față de România și față de ideea (și imaginea) de patrie în general. Că rezultatele studiului acestei probleme s-au pliat „structural (și ideologic)” pe viziunea eminesciană, nu e de mirare, și „vina” nu este a mea. Mai exact, nu e o culpă de polemist angajat, vorba lui Mircea V. Ciobanu, într-un „perfect exercițiu de deconstrucție a discursului Celuilalt”. Cel mai puțin mă interesează „deconstrucțiile”, acestea făcând parte, după convingerea mea, dintr-o pornire postmodernistă subversivă de pulverizare a totului și de bagatelizare a toatelor. Nu am de gând să „deconstruiesc” și nici nu pot fi supuse „deconstrucției” „Iepurii nu mor” și „Un diazepam pentru Dumnezeu” de Ștefan Baștovoi, nuvela „Merișor” și paginile de sex prezentate în paralel cu cele de îndoctrinare sovietică, de un umor irezistibil, din „Sex și Perestroika” de Constantin Cheianu. Aceste scrieri au nevoie de un exercițiu critic nepărtinitor, atent și penetrant. Deși despre ele s-au spus multe lucruri subtile și nuanțate, cred că niște analize obiective și pertinente ar mai putea adăuga ceva esențial. Mă refer la umorul din „Născut în URSS”, la meditațiile pe marginea poeziei ca necesitate fundamentală a omului închis în GULAG din „Ultimii eretici” și la multe alte aspecte interesante ale literaturii basarabenilor din literatura română contemporană. „Poate le dăm o șansă tinerilor?”, exclamă patetic în final Mircea V. Ciobanu. E o frază în care se citește ușor o încercare de „reabilitare” a celui care și-a permis (un moment) să se situeze în limitele Adevărului, dar care a văzut cât e de greu să să te menții în această postură, hăcuit din toate părțile de caninii implacabili ai haitelor organizate, și a hotărât că e mai bine să le iei (pe acestea) cu zăhărelul, să le *măgulești*, să le „dai o șansă”, ceea ce ar însemna să fii, într-o polemică cu un „singuratic” (fără altă apărare decât propria sa inocență și propria convingere), de partea lor. În continuare, totul era de prevăzut. Miza polemică l-a târât pe Mircea V. Ciobanu în absurd. „*Epigonii” e un poem splendid, susține el, dar, în timp, eșuează la capitolul detalii: mulți dintre cei care „au scris o limbă ca un fagure de miere” au rămas niște semianonimi,*